

YASHIRIN IQTISODIYOTNING SALBIY OQIBATLARI

Mirabdullayev Husan Tohir o'g'li

TDTUning Yurisprudensiya(xalqaro transport huquqi)

yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda yashirin iqtisodiyot tushunchasi, yashirin iqtisodiyotning mamlakatimizda tutgan o'rni, u keltiradigan zararlar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari xorijiy davlatlarda o'tkazilgan yashirin iqtisodiyot tadqiqotlari borasida ham mulohaza qilingan.

Kalit so'zlar: xufiyona iqtisodiyot, jinoiy iqtisodiy faoliyat, g'ayriqonuniy, yashirin lobizm, g'ayriiqtisodiy, yashirin iqtisodiy aylanma, offshor zonalar.

Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo'lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste'mol jarayonlari - iqtisodiy munosabatlar bo'lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlari yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud albatta bu juda ham ko'plab topiladi. Xufiyona iqtisodiyot ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to'lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlaridir.

Yashirin iqtisodiyot murakkab ko'p bosqichli hodisa bo'lib, uning turli xil shakl va turlari mavjud.

1. Jinoiy iqtisodiy faoliyat. Bu mutlaqo man etilgan qonun yo'li bilan taqiqlangan ishlar bilan shug'ullanish, ya'ni narkobiznes, qurol aslaha, yonuvchan portlovchi moddalar neft mahsulotlari va boshqalar.

2. G'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy usullar bilan daromadlarni qayta taqsimlab o'zlashtirib olish, ya'ni o'g'irlik, bosqinchilik, reket, poraxo'rlik kabi huquqa zid xatti-harakatlar tushuniladi.

3. Ikkilamchi iqtisodiyot kishilarga zarar keltirmaydigan, ular uchun naf bermaydigan, lekin rasman ruxsat etilmagan va davlat ro'yxatidan o'tmagan iqtisodiy faoliyat. Ularga yashirin tadbirkorlik, 1-2 va 5-10 kishi band bo'lgan yashirin kichik korxonalar faoliyati kiradi. Yashirin tadbirkorlik xizmat ko'rsatish, qurilish, savdo, kiyim-kechak ishlab chiqarishda keng tarqalgan.

4. Rasman ruxsat etilgan faoliyat bilan birga qo'shimcha ravishda yashirin ishlab chiqarishga qo'l urish, ochiq ishlaydigan korxonalarda qo'shimcha ravishda hisobga kirmagan mahsulot chiqarib, uni yashirin sotish.

5. Mansabni suiiste'mol qilish va korrupsiyaga asoslangan iqtisodiy xatti-harakatlar. Bular jumlasiga davlat idoralaridagi poraxo'rlik, yashirin lobbizm, mansabdan foydalanib subsidiyalar olishni kiritish mumkin.

6. Qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat iqtisodiyot davlat sektoriga xos bo'lib, davlatni aldashga qaratiladi. Buning eng yaqqol namunasi davlat sektoriga xos bo'lib, davlatni aldashga qaratiladi. Buning eng yaqqol namunasi davlat sektoridagi qo'shib yozishlar, qilinmagan ishlar uchun davlatdan haq olish va shu turdagi ishlardir.

Yashirin iqtisodiyot miqyosi yashirin iqtisodiy aylanma, ya'ni ruxsat etilmagan tovar va xizmatlarni yaratish va ularni sotish hajmi bilan belgilanadi. Aylanma xufiyona bo'lganidan so'ng uning aniq hisob- kitobi bo'lmaydi. Buning o'rniga uni taxminan baholash usuli qo'llaniladi. Ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, o'tgan asr oxirlatida yer yuzidagi yashirin iqtisodiy aylanma 10 trln. dollarga yoki bo'lmasa jahon yalpi mahsulotining 30,6% ga teng bo'lgan. Biroq yashirin iqtisodiyot miqyosi turli mamlakatlarda farqlanadi. Yashirin iqtisodiyot eng rivojlangan mamlakatlar sirasiga Lotin Amerikasi va Afrika mamlakatlari kiradi. 20- asrnig oxirlariga kelib, 1999 - yil Misr va Nigerlandiyada yashirin iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 70% ga teng bo'ldi. Yashirin iqtisodiyot hissasi eng kam bo'lgan mamlakat Osiyoda Yaponiya (1-2%), G'arbiy Yevropada esa Shvesariya hisoblanadi. MDH mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot darajasi o'rtacha. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, masalan, AQSH va Italiyada yashirin iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi tegishlicha 6,4 va 11,4% ni tashkil etdi. 21- asrga kelib iqtisodiyotning globallashuvi oqibatida yashirin iqtisodiyot milliy doiradan kelib chiqib, xalqaro darajaga ko'tarildi.

Hozirgi kunda yashirin iqtisodiyot ham xalqaro darajaga ko'tarilgan. Shu tufayli ularda ham aylanma daromad ko'payganligini tahmin qilishimiz mumkin. Tahmin qilishimizga sabab esa ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmasligi, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmasligidir. Aylanma daromad ko'p bo'lganligi sababli ular to'laydigan soliq ham shunga yarasha ko'p bo'ladi, agar ular o'z tadbirkorligini oshkora amalga oshirisa.

2. Agarda ular ishlab chiqargan mahsulot davlatga va insonlarga naf keltiradigan bo'lsa, ularga imtiyozlar va kreditlar berish orqali o'z tadbirkorligini yanada rivojlantirishi uchun yordam berib qo'llab- quvvatlash hamda islohotlarni bosqichma - bosqich amalga oshirish.

3. Ortiqcha hujjatbozlikni kamaytirish orqali.

4. Jarimalarni kamaytirish orqali.

Xulosa o'rnida shuni aytb o'tishim joizki yashirin iqtisodiyotni qisqartirish imkonsiz emas albatta. Buning uchun puxta o'ylangan, har tomonlama o'ylab va so'ngra amalga oshiradigan aniq strategiya kerak deb hisoblayman. Bunday strategiyaga erishishda avvalombor birinchi eng va zarur bo'lgan aholining iqtisodiy savodxonligini oshirish maqsadga muvofiq, va muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda aholiga

xufiyona iqtisodiyotning salbiy asoratlari muntazam ravishda tushuntirilib borilsa, bu orqali xufiyona iqtisodiyotning ma'lum darajada o'z vaqtida bartaraf etishga va buning kelajak avlod vakillariga, qolaversa bozor iqtisodiyotiga havf solinishining oldi olingan bo'lar edi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi (2000- 2005)
2. Xosilmurodov.I. Sultonaliyev G . Taffakur uslubining falsafiy - metodologik tahlili 2022 yil
3. Norbekov X . To'ychiyeva. N 2021
4. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari yechimlari va istiqbollari -2022